

Estudi de les fonts d'una *Epistula de amore* d'Antonio Beccadelli adreçada al valencià Francesc de Centelles (1437-1442) sobre la «vis, aut potestas» de l'amor.

Study of the sources of an *Epistula de amore* by Antonio Beccadelli addressed to the Valencian Francesc de Centelles (1437-1442) on the «vis, aut potestas» of love.

RUBÉN GALERA HERNÁNDEZ
ruben.galera@ucv.es

Universitat Catòlica de València

Resum: La política expansionista de la Corona d'Aragó vers el Mezzogiorno italià, encapçalada per Alfons el Magnànim durant la primera meitat del segle XV, va suposar que el monarca formara al seu voltant una cort d'humanistes italians perquè deixaren constància escrita de la seua empresa i transmeteren a la seua cort els coneixements dels grans autors clàssics llatins i grecs. Aquesta nòmina de lletraferits en estudis grecollatins, en què trobem Lorenzo Valla, Guiniforte Barzizza, Bartolomeo Facio i Antonio Beccadelli (el Panormita), entre d'altres, mantingueren assíduament contacte amb membres de la cancelleria reial i de la noblesa. Un d'aquests nobles va ser el cavaller valencià, camarlenc, conseller i mariscal, Francesc-Gilabert de Centelles i Queralt, altrament dit Ramon de Riu-sec, senyor de Nules i comte d'Oliva (1449), qui va mantenir correspondència epistolar amb Barzizza i Beccadelli, per demanar-los consell sobre la naturalesa de l'amor. En aquest article, doncs, hem estudiat les fonts de consulta a què va recórrer el Panormita quan va redactar l'epístola i el contextualitzem amb la realitat amorosa del cavaller valencià.

Paraules clau: segle XV, Itàlia, Corona d'Aragó, Antonio Beccadelli, Francesc-Gilabert de Centelles.

Abstract: The expansionist policy of the Crown of Aragon towards the Italian Mezzogiorno, headed by Alfons el Magnànim during the first half of the fifteenth century, supposed that the monarch would form around him a court of Italian humanists for the written testimony of his enterprise and the transmission to the court of the knowledge of the great Latin and Greek classical authors. This list of letters written in Greco-Latin studies, in which we find Lorenzo Valla, Guiniforte Barzizza, Bartolomeo Facio and Antonio Beccadelli (Panormita), among others, were always in contact with members of the Royal Chancery and the nobility. One of these nobles was the Valencian knight, chamberlain, counselor and marshal, Francesc-Gilabert de Centelles i Queralt, otherwise known as Ramon de Riu-sec, lord of Nules and Count of Oliva (1449), who corresponded with Barzizza and Beccadelli, to ask for advice about the nature of love. In this article, we have studied the sources of reference that Panormita consulted when writing the epistle and we contextualize it with the loving reality of the Valencian knight.

Keywords: 15th century, Italy, Crown of Aragon, Antonio Beccadelli, Francesc-Gilabert de Centelles.

DATA PRESENTACIÓ: 17/10/2018 ACCEPTACIÓ: 30/11/2018 · PUBLICACIÓ: 20/12/2018

1. Introducció.

L'expansió de la Corona d'Aragó per la Mediterrània va comportar que, des del segle XIII, el seu àmbit d'influència arribara fins a Itàlia. Gràcies als lligams establerts durant dos-cents anys, propicià que a principis del segle XV Alfons el Magnànim consolidara la seua influència a Sicília i Sardenya i, posteriorment, determinara per augmentar-la amb la incorporació del regne de Nàpols després d'ésser afillat per Giovanna II. La legitimació per la successió en el tron de Nàpols i l'empresa per aconseguir-lo féu que la noblesa valenciana, catalana i aragonesa –però sobretot la valenciana– establiren punts de contacte i interrelació a Itàlia amb personalitats que defensaven la causa alfonsina. Dos d'aquestes personalitats que prestaren servei a la Casa Reial foren l'humanista Antonio Beccadelli, dit el Panormita, i el cavaller i almirall valencià Francesc-Gilbert de Centelles i Queralt, altrament dit Ramon de Riu-sec.

Antonio Beccadelli, que va ocupar una posició privilegiada en la cort, va posar la seua ploma a disposició d'Alfons el Magnànim, fent la funció d'escriure obres de caire historiogràfic per exaltar la figura del rei. Mentre que desenvolupava altres tasques administratives i diplomàtiques, l'erudit va mantenir contacte amb altres humanistes coetanis, personalitats de la Cancelleria Reial i algun altre cavaller. Un d'aquests *miles*, al marge dels homes que tenien les lletres com a ofici, va ser el cavaller valencià, conseller i mariscal del rei, Francesc-Gilbert de Centelles, qui esporàdicament escrigué algun vers sense massa importància, però que es mostra molt interessat en els assumptes dels lletraferits i encuriós per aspectes filosòfics, com ara l'amor. Per això s'adreçà a Antonio Beccadelli, amb la intenció de demanar-li'n opinió. El Panormita, per complaure el seu interlocutor, li escrigué una breu epístola –cosa que també va fer Guiniforte Barzizza– sense grans pretensions, però amb un notable context classicista.

Per elaborar la carta, que hem anomenat *Epistula de amore*¹ per raons de coherència amb altres d'aquest tipus i que hem traduït a l'annex amb l'ajuda del professor Josep Lluís Teodoro Peris (UV), Antonio Beccadelli prengué els recursos necessaris per explicar al Centelles la seua concepció de l'amor, servint-se dels autors clàssics Ciceró i Plató, amb els quals donà veu a l'experta Venus. Amb altres autors que també apareixen de rerefons, com Sèneca i Ovidi, l'humanista adverteix al cavaller valencià de la perillositat d'estimar. Per això, amb l'advertiment de les conseqüències com a mètode de precaució, el Panormita féu una conclusió a mitges, de caire humorístic, d'acord amb la seua idiosincràsia d'humanista jocós.

2. Breus notes d'Antonio Beccadelli i la seua producció historiogràfica

L'humanista Antonio Beccadelli, altrament anomenat el *Panormita* (Palerm, 1394-Nàpols, 1471), va ser un dels lletraferits més influents de la cort aragonesa instal·lada a Gaeta (1436-1442) i Nàpols (1442-1458) sota l'empara d'Alfons el Magnànim. El Panormita féu els estudis de dret a Siena, Pàdua i Bolonya, i fins el 1434 fou un dels poetes àulics de la cort de Filippo Maria Visconti,

¹ La qual hem transcrit i hem traduït a l'annex amb l'afectuosa ajuda del doctor (UV).

Estudi de les fonts d'una *Epistula de amore* d'Antonio Beccadelli adreçada al valencià Francesc de Centelles (1437-1442) sobre la «vis, aut potestas» de l'amor.

duc de Milà. Ensenyà a la universitat de Pavia (1430-1433) i fou coronat *poeta laureatus* a Parma (1432) per l'emperador Segimon d'Alemanya. Entrà a servir a la cort d'Alfons el Magnànim gràcies a les negociacions de Jaume Pelegrí mentre es trobaven a Palerm l'any 1434 (Soler 2016: 187).

L'obra literària de Beccadelli s'inicià amb la publicació d'*Hermafroditus* (1425-1426), un text no exempt de polèmica, segons la moral cristiana del segle XV (Montero 2008: 9-12). Després que els seus homòlegs humanistes donaren a conèixer el llibre d'epigrames inspirat en els models clàssics de Catul i Marcial, va tenir dificultats per trobar un mecenes que sostinguera la seua proposta humanística, a causa de la polèmica que va suscitar l'obra en els cercles religiosos puritans i les autoritats de les ciutats de Bolonya i Milà, perquè tractava de manera mordaç i detalladament qüestions sexuals femenines i masculines. A tall d'exemple, hi explicava coses com ara (Montero 2008: 12): «com el llibre té un cony i una verga, eixe títol li va bé» (*cunus et est nostro, simul es mentula, libro: convenius igitur quam bene nomen habet!*). Malgrat l'ús i el tractament de la temàtica sexual sense restriccions l'*opera prima* sí que va tindre un efecte propagandístic que, d'alguna manera, el va fer coneixedor de la seua prodigiositat a altres corts com la d'Alfons el Magnànim, a la qual s'hi dedicà per complet des del 1434.

En aquest nou i dilatat període, Antonio Beccadelli, seguint el costum dels humanistes, posà la seua ploma al servei del rei –i per al rei–, amb la producció d'obres de caire historiogràfic en què la figura principal del relat era Alfons el Magnànim. En la primera de les obres, intitulada *De dictis et factis Alphonsi regis Aragonum*, el Panormita relata els esdeveniments en primera persona, com acompanyant de la cort reial (Duran 1990). Des d'aquesta perspectiva retracta el monarca «com un príncep cristià, piadós, respectuós amb el culte diví, atent a les festivitats religioses, crític tanmateix amb la jerarquia eclesiàstica» (Duran 1990: 10). Tot això, a més, ho adoba amb un estil propi en què busca l'amenitat de la lectura al llarg d'una composició de quatre llibres on es «recullen anècdotes o sentències breus, aplicades al rei i orientades a difondre la seva fama de monarca savi, just, prudent, amant de les lletres, mecenes i, en definitiva, príncep ideal» (Duran 1990: 9).

Gràcies a la bona acollida dels relats amens i jocosos, l'obra es va traduir al castellà i al català. De la versió catalana es va encarregar el canonge valencià Jordi de Centelles, fill bastard de Francesc-Gilabert de Centelles i Queralt, primer comte d'Oliva. El canonge valencià, que va fer la traducció a les acaballes del segle XV, li donà per títol *Lo llibre dels fets e dits del gran Rey Alfonso, excelents e memorables, trelladats de latí en romanç per don Jordi Centelles, prothonotari del Papa, calonge de València e doctor en leys, a pregàries del magnífich mossèn Pere Exarch* (Duran 1990, 31). La primera versió castellana, en canvi, la va fer Juan de Molina² en 1527 a València (López 2014: 62).

La segona obra que redactà el Panormita de caràcter biogràfic, amb el títol d'*Alphonsi regis triumphus* (1455), la inserí i la utilitzà com a colofó per al *De dictis et factis Alphonsi regis Aragonum et Neapolis*. El

2 *De dictis et factis Alphonsi Regis Aragonum libri quatuor: Libro de los dichos y hechos elegantes y graciosos del sabio Rey Don Alonso de Aragón: según la traducción del bachiller Juan de Molina*. València, Juan Joffre, 1527.

motiu i el tema de l'obra és l'enaltiment de la figura del rei Alfons en la celebració de la conquesta de Nàpols (1442), ciutat a què va accedir amb una entrada triomfal i sumptuosa, feta a la manera dels antics cèsars romans (Capilla 2016: 23-26).

3. L'Humanisme i els epistolaris

L'interès per la cultura grecolatina, emmarcada en el si de l'Humanisme clàssic, augmentà la consciència, en les corts més cultes de la Itàlia del segle XV, de la importància de comptar amb una bona nòmina d'humanistes, fet que en propicià la *contractació*. Les comandes que se'ls encarregava, entre d'altres, va ser la d'escriure obres de caire historiogràfic: per perpetuar els mecenes amb les cròniques dels seus fets i per fer-se conèixer a la resta de corts mediterrànies i europees. Per assolir aqueixa finalitat, Alfons el Magnànim, els papes de Roma i els Mèdici, acolliren en les seues corts humanistes, als quals atorgaven càrrecs de secretari o d'historiador i cronistes oficials (López 2014: 19-20). A banda del càrrec oficial, escrivien poesia a la manera dels clàssics, però sobretot epístoles.

El gènere epistolar, durant el segle XV, va ser de llarg el preferit i el més conreat pels humanistes. En paraules d'Enric Soria (1956: 29-30), «el ejemplo de las correspondencias de Cicerón y de Plino el Joven les incitaba a rivalizar con sus modelos, legando ellos también a la posteridad una interesante correspondencia. Petrarca había dado la pauta y el ejemplo publicando sus 43 libros de cartas [...] Uno de los más antiguos humanistas, Guarino Veronese (1374-1460) dejó seiscientas cartas». Per la seua banda, els assumptes a què feien referència els primers humanistes (Bruni, Poggio, Filefo, Traversi, Beccadelli, etc.) eren de diversa índole, com ara intercanvis de llibres i valoracions literàries, però també afers polítics privats i públics (Soria 1956: 30).

A propòsit del pensament filosòfic del humanistes, Eugenio Garin (1993: 17-18) determina que la filosofia de Plató va ser el centre d'una cultura que va rebutjar els vells valors, aleshores establerts en un marc tancat, ordenat i fixe, adobats en un context en què la veneració a una única deïtat canviava, i el món, immers en un crisi històrica, va mudar les relacions humanes i la visió sobre ell mateix. En aquest sentit, es van prendre com a model els diàlegs enigmàtics de Sòcrates, focalitzats en el seu mètode de recerca tan subtil, i els diàlegs tant humans com mundans i socials del Plató «celest», això és, diví, tant venerat per Valla, Ficino, Poliziano, Pic, Bruno i Patrizi, que conjuminaren el seu quefer filosòfic i es contraposaren a l'arcaic aristotelisme. No obstant la postura adoptada pel neoplatonisme, segons José Carlos Rovira (1990: 42), l'amor pur, l'*eros uranos*, ocupà un lloc enfrontat amb l'*eros pandemos*; o dit d'una altra manera: l'amor terrenal se circumscriu en la línia de la lloança per l'amor al cos. Els humanistes, consegüentment, es reformularen la visió de l'home i de l'amor, a base dels mecanismes conceptuals del cristianisme i el platonisme .

Reprement el fil de la visió oposada, la interpretació d'Aristòtil, enfront dels trets platònics i ciceronians, va ser l'«ànima» del gènere epistolar tant en voga durant el segle XV. Pedro Martín (2005: 218) afirma que l'art epistolar renaixentista s'acomoda en un paisatge retòric que combina

l'herència medieval, la tradició grecolatina i una relativa modernitat, al segle XV. Des de qualsevol d'aquestes perspectives, apareix justificada l'existència d'una *retòrica epistolar*, que compta amb una abundant literatura teòrica precedent, tant clàssica com medieval, i que serveix de suport doctrinal d'un gènere socialment i culturalment indispensable que els humanistes usen amb una profusió extraordinària. En consonància amb el món medieval que els precedeix, en el Renaixement s'escriuen *arts* epistolars com si foren tractats independents que bevien més de les fons de l'*ars dictaminis* que del llegat clàssic (Martín 2005: 206-207). Per exemplificar-ho, abans del 1460, els manuals *d'ars dictaminis* que eren llegits a Itàlia per l'avantguarda de l'humanisme, eren els textos de Guido Faba, Giovanni de Bonandrea, Pietro della Vigna i Ventura de Bèrgam (Martín 2005: 254). Seguint, en conseqüència, aquests manuals, els primers pedagogs quatrecentistes italians ja s'adherien a l'ensenyament del llatí, a les escoles i a les facultats universitàries, amb les disciplines de la lectura, la instrucció, el comentari, la composició i la imitació de les epístoles que usaven els preceptors amb els seus alumnes; això sí, amb una manifesta preferència per les cartes de Ciceró (Martín 2005: 219). Tot plegat, un humanista podia preceptuar tant sobre el discurs oral o escrit com aplicar la retòrica en extensos tractats epistolars (Martín 2005: 216). Un exemple ben bé podria ser l'epístola *de re uxoria* que adreçà Guiniforte Barzizza al cavaller Francesc-Gilbert de Centelles.³

Sobre la importància de conrear el gènere epistolar, el mateix Antonio Beccadelli, per exemple, en va deixar constància en una carta adreçada a Arrigheto d'Asti:

Si volem ser eloqüents i ciutadans egregis, de quina altra manera més plaent, o més profitosa, o a la suma més afortunada, podem dur endavant i aconseguir el nostre propòsit que escrivint cartes amb freqüència? (Martín 2005: 216).

4. Les epístoles d'Antonio Beccadelli

Antonio Beccadelli va organitzar tota la seua producció epistolar en dos reculls, mitjançant els quals es pot fer un resseguiment de les personalitats del món cultural i humanístic italià amb qui va tindre relació de manera assídua o espontània en format epistolar.⁴ En el primer d'aquests reculls, que el va titular *Epistolae Gallicae*, es concentra tota la correspondència relativa als anys en què va

³ Barzizza, Guiniforte, *Guinifortus Barzizzius Equiti Francisco Sci[n]tigles* [1439], dins Barzizza, Gasparino i Guiniforte, *Gasparini Barzizzii Bergomatis et Guiniforti filii, Opera. Quorum pelarque ex manuscriptis codicibus nunc primum in lucem eruta*, ed. a cura de Giuseppe Alessandro Furietti, Tipografia de Giovanni Maria Salvioni, Roma, 1723, vol. 2, ps. 122-131; Corfiati (2008).

⁴ Les epístoles d'Antonio Beccadelli (1394-1471) es van publicar per primera vegada després de la seua mort. El corpus que ací ressenyem, és a dir, les cartes compreses a dins les *Gallicae* i les *Campanae*, són una selecció que va fer l'autor en vida i que es van publicar per primera vegada el 1474-1475 a Nàpols sota el nom *Antonii Panormite epistolae familiares*, en l'establiment tipogràfic de Palemany Sixtus Riessinger. A mitjans del segle XVI, quan es van tornar a publicar, amb alguns canvis per part dels editors sobre el text original, els dos conjunts formaren un únic llibre amb el títol de *Antonii Bononiae Beccatelli Panhormitae Epistolarum libri V; eiusdem orationes II; carmina praeterea quae quae ex multis ab el scriptis adhuc collins potuere*, publicat a Venècia l'any 1553. Aquesta edició, a la qual es van afegir algunes cartes inèdites, va ser reimpressa a Nàpols el 1746 i a Palerm el 1747, en el tercer volum del *Thesaurus criticus* de Jan Gruter.

Estudi de les fonts d'una *Epistula de amore* d'Antonio Beccadelli adreçada al valencià Francesc de Centelles (1437-1442) sobre la «vis, aut potestas» de l'amor.

estar a Llombardia, és a dir, fins el 1435. D'acord amb la manifestació d'intencions que va exposar a Francesco Arcella, el *Liber familiarum*, –nom original del *Epistolae Gallicae*–, el Panormita va inserir epístoles en què tractava assumptes dels seus estudis, la seua joventut, els costums del seu entorn i les relacions literàries amb altres humanistes,⁵ com ara la que va mantenir amb Antonio Cremona, a qui adreça bona part de la producció epistolar.

En el segon corpus epistolar recull les epístoles que va escriure en període aragonés, mentre era a la regió italiana de la Campagna, de la qual va prendre el nom de les *Epistolae Campanae*, que portava originalment el nom de *Campanarum epistolarum liber*. Aquest segon període començà l'any 1436 i es perllongà fins el 1458, dates d'inici i d'acabament que la incorporació d'Antonio Beccadelli a la cort d'Alfons el Magnànim i la mort del rei (Soria 1956: 31). A pesar de l'extens període que hi abasta, el Panormita no va compilar totes les cartes que va trametre als seus coetanis. No obstant això, en va deixar divuit adreçades al monarca Alfons el Magnànim, i tan sols una al príncep Carles de Navarra.⁶ Encara que l'engròs de les cartes anaven adreçades al Magnànim, hi ha una petita part que va adreçar a membres de la Cancelleria reial i de la noblesa, com ara Francesc Martorell, Joan Olzina i Francesc-Gilabert de Centelles i Queralt, al qual anomena *Francisco Xanthilio*. La resta de personatges amb què mantingué assíduament correspondència foren, a tall d'exemple, Bartomeu de Facs, Baptista Plamonte, Aurispa, Antonio Cremona, Niccolò Buzzuto, Francesco Piccinino, Francesco Barbaro, Guarino Veronese i Poggio Florentino.⁷

Pel que fa a l'epístola que el Panormita escriví a Francesc-Gilabert de Centelles (1436-1443), ens consta que es va publicar íntegrament, si més no, en dues de les edicions que hem pogut consultar, o siga, en la veneciana del 1553 i en la palermitana del 1747. També, a mitjans del segle XX, Francisco Elías de Tejada (1958: 75) la va publicar parcialment en un llibre en què s'acostava al pensament polític dels humanistes napolitans amb la finalitat d'argumentar el caràcter lasciu d'Antonio Beccadelli: «Recuerdese, viejo ya,⁸ cómo define el amor en una carta al caballero Francisco Xantili, incluida en las *Epistolae Campanae*». Tot i que de Tejada citava la carta al seu treball en nota a peu de pàgina, no va identificar el destinatari amb el Centelles d'Oliva.

5 Gianvito, Resta: *Antonio Beccadelli detto il Panormita*, dins *Dizionario biografico degli italiani*, vol. 7, Istituto dell'Enciclopedia Treccani, Roma, 1970, ed. electrònica <http://www.treccani.it/enciclopedia/beccadelli-antonio-detto-il-panormita_%28Dizionario-Biografico%29/>

6 Íbidem.

7 Casano, Bartolomé (ed.) *Antonii Bononiae Beccatelli Panormitae Epistolarum libri V*. Venècia. 1553

8 Realment no era tan vell com pensava Elías de Tejada, ja que el Panormita va nàixer l'any 1398 i l'epístola la va escriure entre el 1436 i el 1442.

5. Comentari i anàlisi crític de l'epístola

Antonio Beccadelli, d'acord amb els postulats de l'erudició humanista, s'amerà de diversos autors clàssics i arrossegà inconscientment aspectes de la tradició escolàstica. L'epístola respon a la interpel·lació que planteja el cavaller valencià *Francisco Xanthilio*,⁹ –pseudònim de Francesc-Gilabert de Centelles i Queralt– sobre la naturalesa de l'amor i la seua força. En conseqüència, l'humanista italià escrigué una epístola breu per definir la seua concepció de l'amor prenent, com a referents d'autoritat, les paraules de Plató i Ciceró.

5.1. Aspectes formals

Pel que fa a l'esquema formal de l'epístola, Beccadelli segueix una distribució clàssica en tres parts: identificació del remitent i del destinatari, salutació (*SPD*) i text (què s'hi demana, una contestació basada en els clàssics i un comiat). En primer lloc, hi consta la identificació de l'autor «*Antonius Panhormitanus*», seguida del nom del destinatari, amb una lloança cortesa: Francesc Centelles, cavaller esplèndid (*Francisco Xanthilio splendido equiti*). A continuació en fa la salutació formal abreujada amb les inicials *SPD* (*Salutem Plurimam Dicit*), és a dir, moltes salutacions. En referència al text de l'epístola, l'autor el divideix en tres parts també: introducció, cos i cloenda. A l'inici, el Panormita opta per recollir la pregunta que Francesc-Gilabert de Centelles li formula: em demanes què és l'amor (*petis a me quid sit amor*). En el cos, hi fa una dissertació erudita sobre l'amor, basada en els filòsofs llatins i grecs, i fonamentada en les autoritats clàssiques de Ciceró i Plató en sengles cites literals: com diu Ciceró i Plató (*et ut recte ait Cicero i ut ait Plato*). Finalment, ja acabada l'erudició de l'humanista sobre els autors clàssics, dóna per conclosa la redacció de la carta, alhora que s'ofereix a escriure'n més, si el remitent ho desitja (*si copiosius cupis, fiet tam libenter*). En aquest punt de la carta, hi manca la datació.

5.2. Anàlisi de les fonts

Anteriorment hem assenyalat que l'epístola no disposa de datació, però sí que ens dóna, en canvi, el lloc on es trobaven Francesc-Gilabert de Centelles, autor de la demanda, i Antonio Beccadelli. Tant Beccadelli com Centelles es trobaven junts a Gaeta, quan Francesc partí i se separà de l'erudit

⁹ Antonio Beccadelli escrivia habitualment el cognom *Centelles* amb la forma llatina «Xanthilio» o «Xantilla» en els seus textos. N'és una prova que «*Francisco Xanthilio*» és Francesc de Centelles, el fet que el Panormita s'adreçara al marquès de Crotó, Antonio Ventimiglia-Centelles com a «*Antonius Xantilla, Marchio Cotroni*» en *Alphonsi Regis Triumphus* (Capilla, 2016: 34). Un altre humanista, Guiniforte Barzizza, que va servir en la cort aragonesa i que també va remetre una llarga epístola a Francesc-Gilabert de Centelles, s'adreçà al cavaller valencià com a *Francesc Scenteglia*. Per tant, el que realment es produïa en la fonètica italiana del Quatre-cents, era una palatalització de les consonants fricatives alveolars sordes. Això es produïa perquè en la llengua italiana la lletra [c] en inici de paraula es pronunciava habitualment amb el so fricatiu postalveolar sord /ʃ/. Per tant, el so català [c] davant de la vocal [e] adoptava en italià la forma gràfica [sc] «scenteglia» i, per proximitat, en el llatí la forma [x] «xantilla» –en aquest darrer cas, la a àtona quedava neutralitzada.

palermità (*Cajeta digrediens, atque ea ipsa hora qua digrederis*). Si tenim en compte la biografia del Centelles, aquest es trobava sota les ordres d'Alfons el Magnànim com a conseller i mariscal de la flota naviliera reial, des del 1436 fins al 1440 (Galera 2015). Al capdavant de les operacions navals, constantment salpava des del port de Gaeta per defensar la ciutat, per dirigir-se al regne de València o per assetjar Nàpols, la qual va ser presa el 1442 (Ryder 2008: 305-307). Cal tenir en compte que la cort del Magnànim es va instal·lar a Gaeta el 1436, però llavors Francesc es trobava a les Corts de València, celebrades els anys 1436 i 1437 (Galera 2015: 21). Per tot això, possiblement la redacció de l'epístola caldria datar-la en un període comprès entre el 1437 i el 1442, és a dir, des que el Centelles es va posar al capdavant de la flota naval a Gaeta –on el Panormita s'havia instal·lat junt a la cort del rei– i la conquesta de Nàpols, on es traslladaria tota la cort reial, i, amb ella, els humanistes i els cavallers.

Reprement l'anàlisi textual, el Panormita recupera la demanda del Centelles i encapçala l'escrit quan es formula retòricament què és l'amor i quina és la seua força o poder (*petis a me quid sit amor, quaeve ejus vis, aut potestas*). En relació a aquesta pregunta, sabem gràcies a l'epistolari de Guiniforte Barzizza (1723: I, 121-131), estudiat per Claudia Corfiati (2008) i Abel Soler (2017), que el jove Centelles va formular una altra requesta sobre la naturalesa de l'amor a principis del 1439, i a la qual el Barzizza contestà en una llarga epístola titulada *De amore consultus*, en termes poètics, de rerefons petrarquista i amb una concepció de l'amor neoplatònica, i on opinava i aconsellava Francesc de Centelles que prenguera part pel matrimoni (Soler 2017: 79). En aquest sentit, no hauríem de descartar un document del segle XV relacionat amb els Centelles i l'amor, (Chiner 2014: 311) en què se'ns indica que el valencià Pero Pérez, possiblement membre de Cancelleria reial a Nàpols, posseïa una epístola *De amore*, ben enquadernada i amb les armes dels Centelles.¹⁰ Arribats ací, hem de considerar dues coses: la primera, el fet que fóra una epístola ens ajuda a descartar que es tractara d'un volum del *De amore*, d'Andreu el Capellà (Creixell: 1990); i la segona, que l'epístola podria ser la que va escriure Barzizza, per bé que sempre hi ha la possibilitat que en fóra una altra, ara que ja coneixem el costum de Francesc-Gilabert de Centelles per demanar consell sobre aquell particular als humanistes de la cort del Magnànim.

El *De amore* d'Andreu el Capellà és l'obra per excel·lència i de referència per escriure sobre el concepte de l'amor durant els segles XIII-XV. No és gens estrany, doncs, que la petició concreta del Centelles sobre la natura i força de l'amor (*petis a me quid sit amor*) coincidesca amb la primera entrada que encapçala el *De amore* d'Andreu el Capellà (*quid sit amor*) (Creixell 1990: 55). Allò amb què difereixen és en la definició: mentre el capellà francès fa una llarga resposta a la pregunta què és l'amor (*amor est passio quaedam innata procedens ex visione et immoderata cogitatione formae alterius sexus*) (Creixell 1990: 55), el Panormita resumeix les seues paraules, dient que l'amor és una passió de l'ànima (*amor est animi passio*). Si d'entrada ambdues definicions no concorden plenament, el Capellà matisa posteriorment que la passió prové de la reflexió de l'esperit «*concipit animus*» (Creixell 1990:

10 El document diu, literalment: «una epístola *De amore*, en pergamí, ab les armes de Centelles ab cubertes engrutades vermelles».

57). Tot plegat, ve a dir que l'amor és una passió que és concep en l'ànima, la qual, a més, concorda amb la passió de procedència innata (*passio quaedam innata procedens*), per la qual cosa les dues –la d'Andreu i la d'Antonio– coincideixen plenament.

En la segona part de la pregunta del Centelles, es planteja que l'amor està mogut per una força o poder (*quaeve ejus vis o aut potestas*). El primer dels autors llatins que es qüestiona i escriu sobre la força de l'amor és Ciceró al *Philosophia, de Inventione, Liber II* per expressar la ràbia de l'ànima «*quanta vis sit amoris, quanta animi perturbatio ex iracundia*» (Ciceró 2009: 122). Més endavant, aquest estat colèric de l'ànima el recollia literalment al segle VIII Alcuí de York a la seua *Disputatio de rhetorica* (Alcuí 2005: 166). Tot apunta que no és un concepte del qual el Panormita bevia directament dels clàssics llatins, ja que era usat pel cristianisme per parlar de les propietats de l'ànima, però sí que es conjugava amb altres tractats llatins que parlaven sobre l'ànima i l'amor, com a l'*Ars amatoria*, el *Remedia amoris* i les *Heroides* d'Ovidi, que van ser les principals fonts d'inspiració dels tractats d'amor medievals. En conseqüència, la «*quaeve ejus vis*» és un concepte que es remunta a Ciceró, però que en citar-lo literalment Alcuí de York al segle VIII, es demostra que va ser emprat continuadament per la cristiandat fins al segle XV, quan ja era una noció comuna. Per tant, Francesc-Gilabert de Centelles, en plantejar-se quina és la força i el poder de l'amor, realment replegava una qüestió formulada en l'època clàssica –Ovidi– i transmesa fins al pensament del Quatre-cents, als compendis sobre l'amor com el *De amore* d'Andreu el Capellà i l'*Ars amatoria* i el *Remedia amoris* d'Ovidi.

Antonio Beccadelli prossegueix l'elocució classicista i afirma que coneix el tipus d'amor que pretén aconseguir el Centelles, ja que segons l'humanista, és jove i disposa de temps lliure, riqueses i plaers (*facile intelligo de quo amore loqueris, cum sis iuuenis, otiosus, divitiis, atque deliciis affluens*). En referència a les qualitats referides a la riquesa i els plaers abundats (*divitiis, atque deliciis affluens*), el Panormita les fa valdre en consonància a la seua concepció de l'amor, que partia de la difusió quatrecentista de les idees de l'epicureisme, les quals sostenien que la vida humana havia de ser regida i dedicada als plaers materials. Beccadelli, per la seua obra *Hermaphroditus*, se'l coneixia entre els humanistes com un gran defensor d'aquesta filosofia, adscripció a la qual el va lligar Lorenzo Valla, quan el va fer defensor d'aquesta doctrina en els diàlegs de *De voluptate* (1431) (Vilar 2014). Per tant, a partir d'aquesta concepció mundanal dels plaers, s'entreu la intencionalitat amorosa del Panormita, quan diu que és coneixedor de la classe d'amor a què es refereix Francesc-Gilabert de Centelles (*facile intelligo de quo amore loqueris*), qui sabia que era casat amb Joana de Cardona i Gandia. A més, cal afegir que el Centelles era un cavaller promiscu, malgrat el matrimoni, atés que tingué dos fills il·legítims: el canonge Jordi de Centelles i el cavaller Altobello de Centelles eren bastards, segons les notes del capellà del rei Melcior Miralles (2011: 459 i 400).

En aquest sentit, cal recordar ara la interpretació de Corfiati (2008: 63) sobre consells d'amor que va escriure Guiniforte Barzizza a Francesc-Gilabert i veure que també remarca el seu desig juvenil de l'amor:

Senza volerlo Guiniforte si trova a dover negare legittimità all'amore *iuuenilis*, oggetto dell'interesse del suo interlocutore, a vantaggio di quello *uxoris*. E allora 'ritorna in sé', e si

Estudi de les fonts d'una *Epistula de amore* d'Antonio Beccadelli adreçada al valencià Francesc de Centelles (1437-1442) sobre la «vis, aut potestas» de l'amor.

ricorda che il Centelles è nell'impossibilità di fruire dell'*amor coniugalis* poiché si trova lontano da casa e dalla patria, riconosce di averdeviato con il suo ragionamento della retta via, senza rispondere alla domanda dell'amico, che riguardava i rapporti extraconiugali, e pur ribadendo la sua ferma opinione in favore della monogamia, torna indietro, torna al proposito iniziale.

Beccadelli, amb la finalitat de bastir un discurs sòlid per argumentar la visió de l'amor, emprà dues referències textuais de Ciceró i Plató, seguint el costum dels humanistes que manllevaven amb regularitat elements culturals del món dels savis clàssics. Una d'aquestes autoritats clàssiques emprada com a font d'inspiració directa fou la de Marc Tul·li Ciceró, citat pel Panormita per definir l'amor com una emoció de l'ànima que és pertorbada fortament (*Amor est animi passio, et ut recte ait Cicero, omnium animi perturbationum vehementissima*). En aquesta cita, Ciceró planteja que l'amor és una de les més fortes alteracions de l'ànima en el Llibre IV de les *Tusculanes* (Valentí 1950: 93): «*Omnibusenim ex animi perturbationibus est profecto nulla uehementior*», és a dir, no hi ha cap passió de l'ànima tan violenta com la de l'amor.¹¹ Als passatges 74-76 (Valentí 1950: 54), a més a més, Ciceró descriu les eines per a combatre la passió de l'amor¹² i hi dóna un sentit negatiu al seu efecte que, a més, l'hem de tenir en compte com una advertència –no citada a l'epístola, malgrat que possiblement sí que era tinguda en compte per Beccadelli– al seu interlocutor: «el mateix torbament de l'esperit que l'amor comporta és per ell mateix vergonyós». Per tant, quan el Panormita aporta una autoritat com Ciceró, demana al seu interlocutor precaució davant els perills de l'amor.

La segona autoritat clàssica que Beccadelli addueix en la carta és Plató. Amb ell hi argumenta, que gràcies a Venus, l'amor actua en els hòmens a partir d'una inspiració que diuen ser de Venus i que esdevé bogeria (*influit in homines, ut ait Plato, ab oestro quod Veneris vocant, cui adveniendi nisi fortiter obstiteris, sit furor*). No obstant la simplicitat de l'oració, cal parar atenció al tipus de Venus a què Antonio Beccadelli vol fer referència en realitat. Amb una anàlisi de les obres de Plató ens adonem que aquest fragment té clares reminiscències d'*El banquet* i *Fedre*. En la primera, segons l'edició i l'estudi de Patricio de Azcárate (1871: 287), Plató exposa la seua teoria sobre l'amor i hi fa una doble categorització de Venus:¹³

11 Traducció d'Eduard Valentí del passatge 75: «N'hi ha també que creuen que es pot foragitar una passió per mitjà d'unapassió nova, talment com un clau treu un altre clau; però sobretot convé insistir sobre el grau de follia que ateny la passió amorosa. En efecte, entre totes les passions no n'hi ha segurament cap de tan violenta, de manera que, fins i tot deixant de banda aquells excessos, la ignonímia dels quals pot donar lloc a un acusació judicial, vull dir l'estupre, la seducció, l'adulteri, l'incest, en fi, prescindint d'aquestes coses, el mateix torbament de l'esperit que l'amor comporta és per ell mateix vergonyós».

12 Es poden veure els passatges 74-76 (Valentí 1950: 54)

13 Traducció d'*El Banquete* de Plató de Patricio de Azcárate (1871, 308): «Es indudable que no se concibe a Venus sin el Amor, y si no hubiese más que una Venus, no habría más que un Amor; pero como hay dos Venus, necesariamente hay dos Amores. ¿Quién duda de que hay dos Venus? La una de más edad, hija del cielo, que no tiene madre, a la que llamaremos la Venus celeste; la otra más joven, hija de Júpiter y de Dione, a la que llamaremos la Venus popular. Se sigue de aquí que de los dos Amores, que son los ministros de estas dos Venus, es preciso llamar al uno celeste y al otro popular»

Estudi de les fonts d'una *Epistula de amore* d'Antonio Beccadelli adreçada al valencià Francesc de Centelles (1437-1442) sobre la «vis, aut potestas» de l'amor.

El Amor no camina sin Venus, es decir, que no se explica sin la belleza; primera indicación de este lazo estrecho, que se pondrá después en evidencia, entre el Amor y lo Bello. Hay dos Venus: la una antigua, hija del cielo y que no tiene madre, es la Venus Urania ó celeste; la otra, más joven, hija de Júpiter y de Dione, es la Venus popular. Hay por tanto dos Amores, que corresponden á las dos Venus: el primero, sensual, brutal, popular, sólo se dirige á los sentidos; es un amor vergonzoso y que es necesario evitar.

D'entre els dos amors de Plató, hom pot pensar en l'ambigüitat semàntica del Panormita per fer referència a la Venus celest o la Venus popular. En la documentació literària del segle XV, per exemple, aquesta dualitat de significats s'interpretava pel sentit sexual i, per tant, carnal, si tenim en compte la valoració que fa Cantavella (2010: 48) sobre algunes obres de l'època, i també dels versos d'Ausiàs March: «és tant el pes mitològic de Venus [...] que probablement els hauríem d'atribuir al fet que, a la tardor medieval europea, la paraula *Venus* siga habitualment emprada com a epítom del coit». No obstant això, el neoplatonisme italià del Quatre-cents proposava una interpretació de Venus més complexa. Un exemple concret és el de Carlo Marsuppini, el qual, en enviar una carta a Lorenzo Valla per comentar el *De Voluptate*, ja va diferenciar, vers el 1433, dos tipus de Venus, tot establint la bipartició celest i terrenal (*Uraniam et Pandemon*) (Wind 1972: 142-144). Dins d'aquesta ambivalència, en què la Venus celest es correspon amb l'amor pur i honest i la Venus terrenal es deixa portar pel plaer carnal, hi trobem, per exemple, la filiació celest de l'amor en què es basa el *Curial e Güelfa* (Soler 2016: 1702). En un altre treball, Abel Soler (2017) sosté que l'autor del *Curial e Güelfa* –possiblement Enyego d'Àvalos, segons Soler– es va inspirar en un *De amore consultus*, una epístola escrita per Guiniforte Barzizza i adreçada a Francesc-Gilabert de Centelles, a qui recomanava el matrimoni des d'una concepció neoplatònica sustentada en l'amor celest.

En el cas de l'epístola d'Antonio Beccadelli, en canvi, la intencionalitat no segueix la recerca de l'amor honest, pur i celest, sinó que presenta una Venus perillosa i oposada a la de Barzizza, a la qual el Centelles s'hauria de resistir perquè els seus efectes esdevindrien en ell bogeria (*sit furor*), si no s'hi oposava amb força (*cui advenienti nisi fortiter obstiteris*). En aquestes prevencions, s'intueix el posicionament del Panormita a favor de la Venus terrenal, a la qual Francesc s'ha d'oposar. Vist això des d'una perspectiva ampliada de l'ideari dels humanistes del Quatre-cents, aflora l'enfrontament entre la voluptuositat i el neoplatonisme. Beccadelli deixà clara la seua preferència per l'epicureisme i el plaer carnal en l'*Hermafroditus*, prenent els epigrames de Catul i Marcial com a model (Rovira 1990: 42), però serà Lorenzo Valla qui acabara`per donar-li l'espenta en el *De voluptas*, quan defensarà aquest ideari que, segons Rovira (1990: 43) «realiza un canto al cuerpo, y a los placeres del cuerpo, con una derivación religiosa, con un epicureísmo cristiano, para el que el supremo placer es la *divina voluptas*, el encuentro celestial en cuerpo y alma con Dios». Aquest enfrontament entre l'epicureisme i el neoplatonisme, desemboca en l'advertència de la bogeria que pot ocasionar la Venus neoplatònica, amb la qual cosa l'humanista italià demostra que coneixia bé els postulats de Plató a l'hora de decantar-se per l'amor mundà.

Amb els efectes de l'amor produïts per Venus, Antonio Beccadelli exposa l'abast dels perjudicis que pot ocasionar la bogeria de l'amor, al qual, si el Centelles no s'hi oposava amb força, es difondria pel moll dels óssos, com un foc furtiu que ocupa les venes (*totasque labitur in medullas, igne furtivo populante venes*). Aquest passatge va ser pres literalment del *Phaedra* de Sèneca (Brand 2004: 134-156). Concretament, Sèneca parlava en la seua obra del desig i la passió, conceptes als quals s'hi referia quan utilitzava substantius com *flamma* i *ignis*. *Ignis*, segons Brand (2004: 135), s'usava en la poesia llatina per a designar objectes fets de foc, entre d'altres significats, però en el cas de Sèneca, *ignis* es referia al «foc de l'amor», i era un recurs per indicar la passió, el desig vehement o la persona estimada. Veient això en *Phaedra*, en la conversa entre Fedra i Hipòlit, la primera manifesta «l'embogiment del seu pit abrasit per la flama encesa de l'amor, el qual destrossa les entranyes de la seua medul·la i corre immers per les seues venes, com la flama que recorre les bigues de fusta d'una casa encesa» (Sèneca 1980, II: 56). Per consegüent, el Centelles havia de curar-se d'aquests *perills* devastadors, en opinió de Beccadelli.

Fins a l'abast dels efectes de Venus, el Panormita selecciona hàbilment les fonts que s'oposen a la concepció neoplatònica de l'amor celest, però quan deixa de banda les cites d'autoritat i reprèn el fil argumentatiu que l'amor és la passió de l'ànima, hi afegeix que l'amor s'alimenta dels luxes –de la luxúria– i del temps lliure (*alitur otio et luxu*). Una de les fonts de referència que aportava solucions a l'amor en els tractats del segle XV era el *De remedia amoris* d'Ovidi. L'autor clàssic aconsellava que calia defugir l'ociositat del temps lliure, perquè afavoria l'aparició de l'amor, i l'única solució per fer front als embats de Venus era ocupar el temps d'oci per trencar l'arc de Cupido.¹⁴

En canvi, si es donara el cas que Francesc-Gilabert disposara de temps lliure i Cupido accedira al seu interior, hauria d'admirar-ne el poderós efecte i atènyer-se a la greu conseqüència de l'amor, que del savi fa un idiota i de l'erudit un boig (*ex sapiente stultum hominem facit, ex sano furiosum*). Aquest proverbi va ser molt estés en la tradició medieval europea, per la qual cosa no és difícil trobar diverses referències documentals en contextos i cultures diferents. Per posar-ne dos exemples, en la poesia trobadoresca se'n feia menció durant el segle XIII en el poema intitulat «Cel que s'irais ni guerria ab amor» d'Aimeric de Peguilhan (Mahn 1873, 45):

Enqer sai eu mais de ben en amor
qel vil fai car el nesi ben parlan
el escarz larg e leial lo truan
el fol savi car el pec coneisedor [...].

Segons l'opinió d'Álvaro Galmés de Fuentes (1992: 59) el proverbi es remunta a època andalusina i els trobadors el prengueren del poeta i filòsof Ibn Hazm de Còrdova, el qual el va deixar escrit al

14 Obra consultable en premsa:

«Ergo ubi visus eris nostra medicabilis arte/Fac monitis fugias otia prima meis/Haec, ut ames, faciunt; haec, quod fecere, tuentur;/Haec sunt iucundi causa cibusque mali./Otia si tollas, periere Cupidinis arcus».

Ovidio (trad. Germán Salinas) *El remedio del amor* [en premsa]; Ovidi, «De remedia amoris», vs. 135-139, The Latin Library [data de consulta: 10/08/2018] <http://www.thelatinlibrary.com/ovid/ovid.rem.shtml>

seu *Collar de la coloma*. En realitat, però, el proverbi apareix documentat des del segle VII en l'obra que s'ha atribuït a Isidor de Sevilla *Liber numerorum*, en l'apartat titulat «De ebrietate» (Arévalo 1802: 403): «[...] sanos amentes facit, sapientes stultos facit, sobrios insensatos reddit [...]», on contrasta la virtut de la sobrietat amb el vici de l'ebrietat en noranta-una frases curtes i rítmiques (McNally 1961: 313-314). És possible, per tant, que la parèmia fóra reinterpretada per la lírica dels poetes andalusins i trobadorescos, a partir de la divulgació de les obres del sant sevillà, a través dels quals arribaria als humanistes del segle XV.

A les acaballes de l'epístola i de l'erudició basada en fonts medievals i grecollatines, Antonio Beccadelli diu al seu interlocutor que ha donat resposta breument a la qüestió que li plantejava, sobre la naturalesa de l'amor i el seu poder o força (*His breviter respondeo quaestioni tuae*) i, que si el cavaller ho desitja, n'escriurà una altra més extensa sobre la mateixa requesta a la seua tornada (*si copiosius cupis, fiet tam libenter, quam diligenter in reditu tuo*). Al final, el Panormita fa gala del seu caràcter jocós a l'hora de tractar assumptes de caire humanístic i dóna un aire distès i divertit a qüestions que, d'entrada, semblen del tot serioses. Aconsella i desitja al Centelles que tinga bona sort i que estime –literalment–, però només un poc (*Interim i felix, et ama quidem, sed paucillum si potes*). Rovira (1990: 36-37) va remarcar que l'humanista italià destacava entre els seus coetanis per la seua afecció a la jocositat. Així mateix, amb el consell d'estimar poc, Beccadelli dóna una clau més per interpretar l'epístola i el seu pensament filosòfic, que el posiciona al marge dels postulats del neoplatonisme i se n'apropra, en definitiva, al culte del cos i dels plaers voluptuosos de l'epicureisme.

6. A tall de cloenda.

L'anàlisi detallat de les fonts de l'epístola ens permet veure que Antonio Beccadelli sovint consultava els llibres llatins per prendre literalment els fragments que li interessava citar, però n'hi havia d'altres que els emprava de versions posteriors o els citava de memòria, fent ús de la tradició oral, per bastir la seua concepció de l'amor.

En el cas de les cites literals, com hem detallat al treball, hi trobem el *Philosophia, de Inventione, Liber II* de Marc Tul·li Ciceró, així com el Llibre IV de les *Tusculanes* del mateix autor. En aquest sentit, Sèneca, tot i que no l'anomena explícitament, n'és un recurs literal que li permet matisar els efectes negatius i devastadors de l'amor. En el pol oposat hi trobem les obres citades parcialment o que n'evoquen altres que arribaren al segle XV a través de la poesia amorosa. L'obra més rellevant, i consultada per qualsevol poeta o humanista, és el *De amore* del segle XIII, del frare francès Andreu el Capellà. Aquesta obra, de retop, arreplegava conceptes que ja havia expressat Ovidi en els *Ars amandi* i *De remedia amoris*, llibres amplament divulgats en tota la Mediterrània del Quatre-cents, de forma que per això no es pot establir a ciència certa si Beccadelli els va consultar directament o en va fer ús mnemotècnic. No obstant això, podem suposar que circulava algun *De amore* d'Andreas Cappellanus a l'abast de Beccadelli, si no era, de fet, aquell volum enquadrat amb l'emblema

Estudi de les fonts d'una *Epistula de amore* d'Antonio Beccadelli adreçada al valencià Francesc de Centelles (1437-1442) sobre la «vis, aut potestas» de l'amor.

dels Centelles, que l'escrivà categoritza d'epístola, però del qual no se'n sap res més. En qualsevol del casos, els Centelles n'estaven encuriósits. Finalment, el Panormita conclou de manera taxativa amb un adagi –i adverteix al seu interlocutor dels efectes perjudicials de l'amor– que recorda i va ser transmès des dels temps d'Isidor de Sevilla, gràcies al qual passà a la tradició poètica andalusina de la mà d'Ibn Hazm de Còrdova i a la tradició poètica, en provençal, amb Aimeric de Peguilhan.

Amb tots aquests fragments citats i parafrasejats, la finalitat d'Antonio Beccadelli en fer a mans la seua epístola a Francesc-Gilabert de Centelles és l'advertència, malgrat que no es posiciona plenament a favor ni en contra de res. Amb tot, ens permet veure que es decanta contra la reinterpretació neoplatònica que en el Quatre-cents es feia de Plató, a l'hora de prevenir dels perills de l'amor. Al capdavant, és una precaució respecte a la Venus celest, que es fa palesa ja a l'*Hermaphroditus* i el *De voluptas* o *De vero bono* de Lorenzo Valla, qui fa a Beccadelli partícip dels diàlegs de l'obra i defensor de la voluptuositat i dels plaers de l'ésser humà com a mitjà per arribar a Déu.

L'existència d'aquesta epístola demostra que Francesc-Gilabert de Centelles i Queralt tenia un interès actiu per qüestions filosòfiques, cosa que ja es veu en l'epístola que va demanar a l'humanista Guiniforte Barzizza, sobre el parer d'aquest al voltant de la naturalesa de l'amor. Per consegüent, cal emmarcar les dos epístoles dins un mateix context: el Centelles és un noble que esporàdicament escriu poemes d'amor i n'està perplex sobre el seu abast i àmbit. Per tant, davant una resposta desconeguda, demana opinió als humanistes italians perquè, amb l'ajuda dels autors clàssics, expressen la seua versió, la qual espera que procedisca de més enllà de la lírica trobadoresca que ja coneixia a través de poetes com Figueres, Francesc Ferrer i Suero de Ribera. Així mateix, els humanistes fan un exercici de doble erudició: d'una banda, el de crear una petita obra d'art literària per a un personatge conegut i membre important de la cort del rei –recordem que va ser mariscal i conseller d'Alfons el Magnànim– i de l'altra, la de participar en els jocs literaris de la cort, on esperen que es pugui llegir la seua epístola i siga comentada entre els cortesans. Aquest va ser el cas explícit de Guiniforte Barzizza, el qual volia saber l'efecte que havia causat en la cort l'*Epistula de amore equiti Francisco Scintigles* (Soler 2016: 2196). Tant Barzizza com Beccadelli coincideixen a remarcar que el Centelles els demana la seua opinió. Per això, en definitiva, ens inclinem a pensar que l'existència de dos cartes que responen a la interpel·lació d'una mateixa persona i en un mateix període (1437-1442), van ser motivades per un joc literari en el si de la cort del rei, promogut per Francesc-Gilabert de Centelles, conseller, mariscal i comte d'Oliva des de 1449.

Bibliografia

Alcuí de York (2005) St. Gallen, Stiftsbibliothek, Cod. Sang. 855: *Grammatica / De rhetorica /*

Estudi de les fonts d'una *Epistula de amore* d'Antonio Beccadelli adreçada al valencià Francesc de Centelles (1437-1442) sobre la «vis, aut potestas» de l'amor.

Institutiones II / De natura rerum / Miscellaneous; drawings (<http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/csg/0855>) [Data de consulta: 2/2/2017]

Arévalo, F. (1797-1803) *S. Isidori Hispalensis episcopi Hispaniarum doctoris opera omnia denuo correctata et aucta recensente Faustino Arevalo qui Isidoriana praemisit, uariorum praefationes, notas, collationes, qua editas, qua nunc primum edendas, collegit, ueteres editiones, et codices mss. Romanos contulit*, Roma, Auctoritate et impensa eminentiss. Principis D. Domini Francisci Lorenzanae S. R. E. Presbyt. Cardinal. Archiep. Tolet. Hispaniar. Primatis et Generali Inquisitoris. vol. 7.

Azcárate, P. (ed) (1871) *Platón. Obras completas: El Banquete*, Madrid [En premsa]: <http://www.filosofia.org/cla/pla/azf05285.htm>

Beccadelli, A. (ed. Enrique Montero Cartelle) (2008) *El Hermafrodito*, Madrid, Akal.

———. (ed. Holt Parker) (2010) *The Hermaphrodite*, Cambridge, Harvard University Press.

———. (1990) *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*, versió catalana de Jordi de Centelles, a cura d'Eulàlia Duran; establiment del text llatí, a cura de Mariàngela Vilallonga; apèndix de Joan Ruiz Calonja, Barcelona, Barcino.

Bertoni, G. (1912) «Ferrario da Ferrara», *Romania*, t. 41, 163, pp. 405-412. [En premsa] http://www.persee.fr/doc/roma_0035-8029_1912_num_41_163_4703

Brand, I. de (2004) «Furor: el padecimiento amoroso en *Phaedra* de Séneca», *Presente y Pasado. Revista de Historia*, pp. 134-156. [En premsa] <http://www.saber.ula.ve/bitstream/123456789/22959/1/articulo7.pdf>.

Cantavella, R. (2013) *El facet, una Ars amandi medieval: edició i estudi*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Capellán, A. (trad. Inés Creixell Vidal-Quadras) (1990) *De amore. tratado sobre el amor*, Barcelona, Sirmio.

Capilla, G. B. (2016) «La conmemoración de una victoria, la celebración de un triunfo: Alfonso V el Magnánimo, Antonio Beccadelli y su *Alfonsi Regis Triumphus* (Manuscrito 445 de la Biblioteca Histórica de la Universidad de Valencia)», *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 7, pp. 21-41; <http://ojs.uv.es/index.php/scripta/article/view/8087/8068> [Data de consulta: 2/2/2017]

Chiner, J. (2014) «Joan Roís de Corella, la seua vida i el seu entorn: noves dades per a la història de la cultura en la València del segle xv», *Magnificat Cultura i Literatura Medievals I*, 111-377 [Data de consulta: 13-02-2017] <https://ojs.uv.es/index.php/MCLM/article/view/3934>

Ciceró (2009) St. Gallen, Stiftsbibliothek, Cod. Sang. 820: *Bætius in Periermenias Aristotelis. Cicero, De inventione libri II*; et alia. [<http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/csg/0820>] [Data de consulta: 2/2/2017]

Corfiati, C. (2008) *Una disputa umanistica de amore. Guiniforte Barzizza e Giovanni Pontano da Bergamo*, Messina, Centro Interdipartimentale di Studi Umanistici.

Estudi de les fonts d'una *Epistula de amore* d'Antonio Beccadelli adreçada al valencià Francesc de Centelles (1437-1442) sobre la «vis, aut potestas» de l'amor.

- Brand, I. (2004) «Furor: el padecimiento amoroso en *Phaedra* de Séneca», *Presente y Pasado. Revista de Historia*, pp. 134-156. [En premsa] <http://www.saber.ula.ve/bitstream/123456789/22959/1/articulo7.pdf>.
- Duran, E. (1987) «Dues novel·les desconegudes del canonge valencià Jordi Centelles (vers el 1500)», *L'Espill*, 36, pp. 21-38.
- Elías de Tejada, F. (1958) *Nápoles hispánico: la etapa aragonesa, 1442-1503*, Madrid, Ediciones de Montejurra.
- Galera, R. (2015) «Aproximació biogràfica del cavaller i mariner Francesc-Gilabert de Centelles, comte d'Oliva, sota el regnat d'Alfons el Magnànim (1408-1458)» *Cabdells: revista d'investigació de l'Associació Cultural Centelles i Rinsech*, 2015, 13, p. 5-40.
- Galmés, Á. (1992) ««El amor hace sutil al hombre». Ibn Hazm de Córdoba y la tradición románica» a dins *Anaquel de Estudio Arabes*, ps. 53-60.
- Garin, E. (1993) *L'umanesimo italiano: filosofia e vita civile nel rinascimento*, Roma/Bari, Editori Laterza.
- López, S. (ed.) (2014) *Antonio Beccadelli, el Panormita. Dichos y hechos de Alfonso, rey de Aragón. Discurso de Alfonso con motivo de la expedición contra los turcos. El triunfo alfonsino*, Madrid, Akal.
- McNally, R. (1961) «Isidorian pseudepigrapha in the early middle ages», dins Díaz y Díaz, M. (ed.) *Isidoriana*, pp. 305-316.
- Mahn, Carl August Friedrich (1856-1873) *Gedichte der Troubadours in provenzalischer Sprache*, Berlin, Ferdinand Duemmler, 4 vols.
- Martín, P. (2005) *El arte epistolar en el Renacimiento europeo, 1400-1600*, Bilbao, Universidad de Deusto.
- Resta, G. (1979) «Antonio Beccadelli detto il Panormita», dins *Dizionario biografico degli italiani*, vol. 7, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Treccani, ed. electrònica http://www.treccani.it/enciclopedia/beccadelli-antonio-detto-il-panormita_Dizionario-Biografico/
- Ryder, A. (2008) *Alfonso el Magnánimo, rey de Aragón, Nápoles y Sicilia (1396-1458)*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- Rodríguez, A. *et alii* (2010) *Platón*, Madrid, Ediciones El País.
- Rovira, J. C. (1990) *Humanistas y poetas en la corte napolitana de Alfonso el Magnánimo*, Alacant, Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert».
- Sèneca, Luci Anneu (1980) *Tragedias*. Introducciones, traducción y notas de Jesús Luque Moreno, Madrid, Gredos, 2 vol.
- Soler, A. (2017) «Els consells d'amor de Guiniforte Barzizza al valencià Francesc de Centelles (Milà, 1439) i la intenció literària del *Curial*», *Rivista Italiana di Studi Catalani*, pp. 77-98.
- . (2016) *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de «Curial e Güelfa»*, [en premsa]
- Soria, A. (1956), *Los humanistas de la corte de Alfonso el Magnánimo: (según los epistolarios)*, Granada, Universidad de Granada.

Estudi de les fonts d'una *Epistula de amore* d'Antonio Beccadelli adreçada al valencià Francesc de Centelles (1437-1442) sobre la «vis, aut potestas» de l'amor.

Valentí, E. (ed.) (1950) *Tusculanes*, Barcelona, Fundació Bernat Metge.

Vilar, Mariano (2014), «La construcción dialógica del placer en el *De vero bono* de Lorenzo Valla», *Studia Aurea*, 8, ps. 347-368. [<https://www.aacademica.org/mariano.vilar/16.pdf>]

Wind, E. (1972) *Los misterios paganos del Renacimiento*, Barcelona, Barral Editores, trad. de Javier Fernández de Castro, pp. 142-144.

Estudi de les fonts d'una *Epistula de amore* d'Antonio Beccadelli adreçada al valencià Francesc de Centelles (1437-1442) sobre la «vis, aut potestas» de l'amor.

ANNEX¹⁵

Edició i traducció de l'epístola del Panormita.

Antonius Panbormitanus? Francisco Xanthilio splendido equiti

S(alutem) P(lurimam) D(icit)

Cajeta digrediens, atque ea ipsa hora qua digrederis, petis a me quid sit amor, quaeve ejus vis, aut potestas, facile intelligo de quo amore loqueris, cum sis iuuenis, otiosus, divitiis, atque deliciis affluens. Amor est animi passio, et ut recte ait Cicero, omnium animi perturbationum vehementissima: influit in homines, ut ait Plato, ab oestro quod Veneris vocant, cui adveniendi nisi fortiter obstiteris, sit furor, totasque labitur in medullas, igne furtivo populante venas, alitur otio et luxu: potestas vera eius est mira, ex sapiente stultum hominem facit, ex sano furiosum. His breviter respondeo quaestioni tuae, si copiosius cupis, fiet tam libenter, quam diligenter in reditu tuo. Interim i felix, et ama quidem, sed paucillum si potes. Vale.

Quan te'n vas de Gaeta, i en el mateix moment que parteixes, em preguntes què és l'amor, quin és el seu poder o la seua força. Comprèn fàcilment de quina classe d'amor parles, quan tu eres un home jove amb temps lliure i t'arriben riqueses i plaers.

L'amor és una emoció de l'ànima, i això, com bé diu Ciceró, és la més forta de totes les alteracions de l'ànima. Actua sobre els hòmens, com diu Plató, a partir d'una inspiració que diuen ser de Venus, a la qual, si no t'oposes amb força quan arriba, esdevé bogeria i es difon pel moll dels óssos, com un foc furtiu que ocupa les venes. És alimentat pel temps lliure i el luxe, però el seu veritable poder és admirable: del savi fa un idiota, i de l'erudit un boig.

Amb açò he respost breument a la teua pregunta; si en vols una de més copiosa, serà feta amb tant de gust com diligència a la teua tornada. Mentrestant, vés-te'n amb bona sort i, sense dubte, ama, però amb mesura.

Adéu.

15 Hem transcrit el text a partir de l'edició del 1553 de Casano, Bartolomé (ed.) *Antonii Bononiae Beccatelli Panbormitae Epistolarum libri V*, publicada a Venècia. Hem tingut en compte l'edició de Jan Gruter *Lampas, sive Fax Artium Liberalium, hoc est, Thesaurus criticus*, volum 3, editat a Luca el 1747.